Колєсніченко А.С.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічного аналізу та обліку
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Koliesnichenko Anastasiia

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ ІСТОТНОСТІ В ОБЛІКУ, ЗВІТНОСТІ, АУДИТІ ТА ОПОДАТКУВАННІ

THE USAGE OF MATERIALITY IN ACCOUNTING, REPORTING, AUDITING AND TAXATION

У статті розглянуто деякі ключові параметри для аналізу глибини застосування істотності в обліку, звітності, аудиті та оподаткуванні, що дало змогу засвідчити нерозвиненість цього аспекту під час реалізації комплексу процесів, які виконують ґрунтовну роль у забезпеченні управління та формуванні обліково-аналітичної бази для прийняття рішень. Визначено, що у всіх вказаних напрямках категорія істотності присутня стосовно різних об'єктів облікових, податкових процедур та аудиту. Обґрунтовано, що принцип істотності виступає провідною лінією під час здійснення облікових операцій, аудиторських перевірок та складання різних видів звітності. Доведено, що відсутність загальноприйнятих критеріїв до визнання істотності змін та/або інформації як у національному контексті, так і в міжнародному полі створює відповідні бар'єри для забезпечення ефективності реалізації перелічених процесів для суб'єкта господарювання. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що для здійснення якісного управління та формування адаптованої облікової політики важливим фактором є аналіз складників та методики застосування істотності облікової інформації, зокрема, в теоретичному та практичному вимірі.

Ключові слова: істотність, суттєвість інформації, облік, звітність, аудит, оподаткування, управління, система прийняття управлінських рішень.

В статье рассмотрены некоторые ключевые параметры для анализа глубины применения существенности в учете, отчетности, аудите и налогообложении, которые свидетельствуют о недостаточной проработке данного аспекта при реализации комплекса процессов, выполняющих важную роль в обеспечении управления и формировании учетно-аналитической базы для принятия решений. Определено, что во всех указанных направлениях категория существенности присутствует относительно различных объектов учетных, налоговых процедур и аудита. Обосновано, что принцип существенности проходит ведущей линией при осуществлении учетных операций, аудиторских проверок и составлении различных видов отчетности. Доказано, что отсутствие общепринятых критериев применительно к признанию существенности изменений и/или информации как в национальном контексте, так и в международном поле создает соответствующие барьеры для достижения эффективности реализации перечисленных процессов для предприятия. На основе проведенного исследования сделан вывод, что для обеспечения качественного управления и формирования адаптивной учетной политики важным фактором выступает анализ составляющих и методики применения существенности учетной информации, в частности, в теоретическом и практическом измерении.

Ключевые слова: существенность, существенность информации, учет, отчетность, аудит, налогообложение, управление, система принятия управленческих решений.

The article is concerned with the constant transformation of the management system is due to the dynamic changes in the competitive environment as well as the complication of the institutional mechanisms with economic actors involved. It should be noted that the methodological basis is a set of certain principles and postulates formed under the influence of long-term management practices and as a result of scientific understanding of the feasibility of their implementation. Accordingly, materiality is one of such bases which allows to improve internal analytical, control functions of the enterprise, to optimize its business processes and system of tax administration, to increase accuracy, relevance and predictability of accounting and analytical information. Despite individual local references to national

accounting standards to the notion of materiality, it should be noted that in accounting practice, the application of this category occurs without due scientific, and in some cases, regulatory justification. In fact, it is often associated with the marginal level of error in the financial statements. However, such an understanding is sufficiently narrow, which to a great extent causes problem for the adaptation of conceptual reproduction of materiality in national accounting discipline. It is discussed some key parameters for analyzing the depth of the application of materiality in accounting, reporting, auditing and taxation which indicate insufficient elaboration of this aspect in the implementation of this complex of processes that play an important role in providing management and the formation of an accounting and analytical base for decision making. It is determined that in all these areas the category of materiality is present relative to various objects of accounting, tax procedures and audit. It is proved that the principle of materiality is the leading line in the implementation of accounting operations, audits and the preparation of various types of reporting. It is stressed that the absence of generally accepted criteria in relation to the recognition of the materiality of changes and information both in the national context and in the international field, creates appropriate barriers to achieve the effectiveness of the implementation of these processes for the enterprise. Based on the study it was concluded that to ensure good governance and the formation of an adaptive accounting policy, an important factor is the analysis of the components and methods of applying the materiality of accounting information, in particular, in theoretical and practical terms.

Key words: relevance, information materiality, accounting, reporting, auditing, taxation, management, decision-making system.

Постановка проблеми. В епоху глобальних економічних трансформацій відбувається переосмислення концептуальних підходів до побудови інформаційної політики. Зміна філософії інформаційної цивілізації [1, с. 4] зумовлює зростання ролі інформаційного ресурсу в системі формування принципів та моделей взаємодії суб'єктів ринку, що виражається у переміщенні фокусу соціально-економічних відносин у контексті їхнього ціннісного орієнту на інформаційні ресурси порівняно з усіма іншими видами національних ресурсів. Під впливом таких процесів і тенденцій набувають більшої суттєвості облікові дані й аналітичні процедури, що створюють основу продукування показників та оперативних висновків для прийняття управлінських рішень. Як наслідок, це викликає необхідність у перегляді категоріального апарату дослідження обліково-аналітичного забезпечення й інформаційного ресурсу як ключового джерела формування базису для ведення обліку, здійснення аудиту та оподаткування суб'єктом господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняна практика щодо визначення сутності та ролі облікової інформації у вирішенні управлінських завдань налічує певний досвід у цій сфері. Так, проблемам формування критеріїв корисності та методів оцінки обліково-аналітичної інформації присвячені праці багатьох науковців, таких як О.В. Будько [2], Л.В. Гриньова [3], К.О. Іващенко [4], В.І. Пожуєв [1] та інші. Окремі аспекти, пов'язані з поняттям істотності в аудиті в контексті поглядів вітчизняних та зарубіжних авторів, викладено у наукових надбаннях Р. Адамса [5], Е. Аренса [6], К.В. Безверхого [7], О.В. Дудкевича [8], С.І. Ковач [9], Н.Й. Радіонової [10], О.Ю. Редька

[11], Г.Б. Тітаренко [10] та ін. Зокрема, проблематика цього питання у світлі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку розкривається в роботах таких учених, як Н.М. Проскуріна [12], О.М. Шахворостов [13] та ін. Однак, зважаючи на актуалізацію поняття істотності інформації в облікових процесах та управлінні, сучасні умови господарювання крізь призму динамічних змін нормативно-правового забезпечення й інституціонального середовища, ця міждисциплінарна категорія потребує подальшого дослідження з метою забезпечення більшої прозорості й регламентованості для використання у національній практиці господарювання.

Мета статті – проаналізувати ступінь та глибину застосування поняття істотності в обліку, звітності, аудиті та оподаткуванні, розкрити параметри щодо характеристики цієї категорії за цими напрямками діяльності суб'єкта господарювання в процесі управління, виявити проблеми, пов'язані з урегульованістю цього питання у національному та міжнародному законодавстві з обліку й аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на окремі локальні звернення національних стандартів із бухгалтерського обліку до поняття істотності та/або суттєвості, необхідно зазначити, що в обліковій практиці застосування цієї категорії відбувається без належного наукового, а інколи й регуляторного обґрунтування. Фактично її часто пов'язують із граничним рівнем помилки у фінансовій звітності. Однак таке розуміння є досить вузьким, що значною мірою зумовлює проблеми для адаптації концептуального відтворення суттєвості у національній обліковій дисципліні.

У сучасній практиці господарювання обліковий аспект терміна «суттєвість» нормативно не

визначено. При цьому слід зазначити, що єдиним документом, який уже застарів за своїм контентом, однак формально діє, та який містить трактування цього поняття, є Лист Міністерства фінансів України від 29.07.03 р. № 04230-04108 «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності» (далі – Лист) [14]. Крім цього, цей документ не є нормативним.

Відповідно до Листа, економічна природа суттєвості розкривається через «характеристики облікової інформації, які визначають її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності» [14]. Листом введено термін «поріг суттєвості», під яким розуміють абсолютну або відносну величину, що є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації, тобто кількісною оцінкою такого порогу. Більш правильний термін – «суттєва інформація».

Інтерпретація поняття суттєвості представлена в п. 3 розд. I НП(С)БО 1. Згідно з цим документом, суттєвою вважають інформацію, відсутність якої у фінансовій звітності може вплинути на прийняття рішень користувачами такої звітності. Також слід зазначити, що НП(С)БО не містить положень щодо критеріїв інформації, відповідно до яких визначається суттєвість показників, які розкриваються у фінансовій звітності. При цьому важливо розуміти, що суттєвість дає змогу зафіксувати поріг або точку відліку, якою має характеризуватися інформація для забезпечення її корисності для потенційних користувачів.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства (далі – Методрекомендації) одним з елементів облікової політики виступають кількісні критерії та якісні ознаки істотності інформації, що комплексно застосовуються до: господарських операцій, подій та статей фінансової звітності [15].

Суб'єктом, який визначає істотність облікової інформації, виступає керівний склад організації. Методичний аспект таких дій ґрунтується на відповідних положеннях національного законодавства, викладених у П(С)БО, та міжнародного рівня – у МСФЗ.

Під час складання фінансової звітності для кожного звіту вибирають окрему базу визначення кількісних критеріїв та якісних ознак істотності статей фінансової звітності, а також діапазон кількісних критеріїв. Такі параметри закріплено в Методрекомендаціях.

Принципова сутність істотності для цілей бухгалтерського обліку й фінансової звітності полягає у фіксації порога або визначенні вимог, якими має характеризуватися інформація для набуття нею корисності, тобто ідентифікації ступеня актуальності інформаційних даних

чи показників. Виконання вказаних умов дає змогу потенційним користувачам та власникам належним чином здійснювати управління на основі інформації про діяльність кожного суб'єкта господарювання.

Не менш цінним для аналізу виступає вивчення досвіду застосування поняття істотності під час здійснення аудиту та проведення аудиторської перевірки. Розкриття цього питання відбувається у декількох аспектах.

Основна мета аудиторської перевірки формується за двома напрямками. По-перше, всі заходи аудиту спрямовані на надання користувачам інформації про достовірність фінансової звітності суб'єкта господарювання. По-друге, необхідно встановити факти практичного використання аудиторського висновку користувачами з метою зниження інформаційного ризику до прийнятного рівня. Прийнятним при цьому встановлюється такий рівень аудиторського ризику, який аудитор готовий узяти на себе, керуючись власним суб'єктивним баченням та визнаючи, що після проведення аудиту у фінансовій звітності клієнта будуть відсутні невиявлені суттєві помилки та/або викривлення. Нормативним підґрунтям за таких умов виступають стандарти аудиту.

З цього можна дійти висновку, що поняття «аудиторський ризик» і «суттєвість» взаємопов'язані і взаємозалежні. Природа такого зв'язку вказує на його зворотний характер, тобто:

- із зростанням рівня суттєвості знижується прийнятний аудиторський ризик;
- із зниженням рівня суттєвості зростає прийнятний аудиторський ризик.

Принцип суттєвості в аудиті є одним із базових, формуючи методичні засади планування, організації та проведення аудиторської перевірки. Однак при цьому необхідно враховувати об'єктивний аспект застосування цього принципу, що свідчить про ймовірну присутність помилок у звітах аудиторів через неможливість гарантування їхньої абсолютної досконалості.

Світова аудиторська практика не надає загальноприйнятих критеріїв оцінки суттєвості. Як наслідок, відбувається викривлення розуміння поняття істотності, оскільки саме критерії мають забезпечити повноту й глибину аудиторської перевірки, що комплексно дає змогу визначати рівень обґрунтованості.

Крім цього, поняття істотності в аудиті значною мірою пов'язане зі ступенем прогнозованості, опираючись на що, аудитор може визначити, наскільки достатніми, доречними і своєчасними є зібрані ним аудиторські докази (свідчення) для формування висновків за результатами перевірки, а також гарантії, спря-

мовані на зниження інформаційного ризику користувачем [17, с. 102–103].

Крім сфери бухгалтерського обліку, звітності та аудиту, є об'єкти істотності під час

ведення податкового обліку та здійснення процедур оподаткування. Особливістю оподатковуваних операцій є повна відсутність нормативно визначеного чи будь-якого іншого

Рис. 1. Характеристика використання поняття істотності інформації суб'єктами господарювання в обліку та звітності, аудиті й оподаткуванні

Джерело: сформовано автором на основі [7–9; 11; 16–17]

Таблиця 1

Аналіз застосування поняття істотності в обліку, аудиті та оподаткуванні

Параметри аналізу	Об'єкт істотності	Застосування принципу суттєвості	Загальноприйняті критерії істотності	Нормативна регламентованість поняття «істотність»
Напрямок застосування				
Облік і звітність	+	+	–	–
Аудит	+	+	–	–
Оподаткування	+	–	–	–

Джерело: сформовано автором на основі аналізу [7–9; 11; 16–17]

документального згадування щодо поняття та принципів суттєвості в цьому напрямі діяльності. Так, найчастіше вживаними категоріями, що вказують на фактор істотності стосовно об'єктів оподаткування, є: «істотні зміни оподаткування», «істотні каталізatori виникнення додаткових фінансових втрат», «істотні помилки» тощо (табл. 1).

Результати проведеного аналізу застосування поняття істотності в обліку та звітності, аудиті й оподаткуванні дають змогу охарактеризувати передумови виникнення, роль, яку виконує кожна з підсистем, та відтворити інтерпретацію поняття істотності відповідно до напрямів, які розглядаються, що наведено на рис. 1.

Тобто огляд різних аспектів щодо визначення ступеня застосування й затребуваності категорії істотності в галузі здійснення обліку, аудиту, оподаткування і складання звітності свідчить про значущу роль цього поняття для результатів управління та прогнозування діяльності. При цьому відсутність чітко сформованого науково-термінологічного профілю й нормативного закріплення поняття істотності зумовлює неоднозначність підходів до оцінки та виваження ступеня впливу інформації для прийняття управлінських рішень.

Висновки. Постійна трансформація системи управління зумовлена динамічними змінами конкурентного середовища, ускладненням інституціональних механізмів, до яких залучені економічні суб'єкти. Методологічним базисом при цьому виступає комплекс визначених принципів та постулатів, які формуються під впливом тривалої практики господарювання та в результаті наукового осмислення доцільності їх упровадження. Одним із таких базисів, який дає змогу удосконалити внутрішні аналітичні, контрольні функції

суб'єкта господарювання, оптимізувати його бізнес-процеси і систему податкового адміністрування, підвищити точність, актуальність та прогнозованість обліково-аналітичної інформації, є її істотність.

Огляд деяких ключових параметрів для аналізу глибини застосування істотності в обліку, аудиті та оподаткуванні свідчить про нерозвиненість цього аспекту під час реалізації комплексу процесів, що виконують ґрунтовну роль у забезпеченні управління та формуванні обліково-аналітичного базису для прийняття рішень. При цьому слід зазначити, що у всіх вказаних напрямках категорія істотності присутня стосовно різних об'єктів облікових, податкових процедур та аудиту. Принцип істотності виступає провідною лінією під час здійснення облікових операцій, аудиторських перевірок та складання різних видів звітності. Однак відсутність загальноприйнятих критеріїв до визнання істотності змін та/або інформації як у національному контексті, так і в міжнародному полі створює відповідні бар'єри для забезпечення ефективності реалізації перелічених процесів для суб'єкта господарювання. Крім цього, не сформована нормативно-правова база щодо застосування цього поняття, зокрема має місце фрагментарність згадок у регуляторних актах із бухгалтерського обліку та аудиту, за повної відсутності використання суттєвості в податковому обліку.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що для здійснення ефективного управління та формування адаптованої облікової політики важливим фактором є аналіз складників та методики застосування істотності облікової інформації в теоретичному та практичному вимірі. Тому це питання залишається відкритим для дискусій і може виступати предметом аналізу у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Пажуєв В.І. Формування концепції державної інформаційної політики в умовах глобалізації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 43. С. 4–12.
2. Буди́ко О.В. Методи оцінки якості облікової інформації. *Економіка та держава*. 2014. № 3. С. 54–57.
3. Гриньова В.М. Роль інформаційного ресурсу в системі продуктивних сил підприємства. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2011. Випуск 39–1. С. 79–82. (Серія : Економічна).
4. Іващенко К.О. Обліковий інформаційний ресурс суб'єктів водогосподарського комплексу. *Наукові записки* [Національного університету «Острозька академія»]. 2013. Вип. 22. С. 106–109. (Серія : Економіка).
5. Адамс Р. Основы аудита: пер. с англ. М.: Аудит, ЮНІТІ, 1995. 398 с.
6. Alvin A. Arens, Randal J. Elder, Mark S. Beasley, Chris E. Hogan (2016,). *Auditing and Assurance Services*. Hardcover, 2016, Hardcover. 880 p.
7. Безверхий К.В. Концепция существенности в бухгалтерском учете: опыт Украины. *Международный бухгалтерский учет*. 2014. № 42 (336). С. 36–44.
8. Дудкевич О.В. О применении порога существенности в финансовой отчетности. *Учет и финансы в АПК*. 2011. № 2. С. 25–27.

9. Ковач С.І. Концепция существенности в учете и отчетности. *Бизнес-Информ*. 2014. № 6. С. 284–288.
10. Титаренко Г.Б., Радіонова Н.Й. Суттєвість в аудиті в концепції визначення вартості інноваційних проєктів. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: проблеми теорії, методології, організації: збірник наукових праць*. К.: ПП «Рута», 2013. С. 208–215.
11. Редько О.Ю., Кулагін О.А., Редько К.О. Суттєвість в практиці професійного аудиту: практ. посіб. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 24 с.
12. Проскуріна Н.М. Оцінка суттєвості помилок в контексті міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_17/Proskurina.pdf.
13. Шафоростов А. Главней всего. Существенность по МСА 320: что, как и зачем. *Аудитор України*. 2011. № 6 (189). С. 36.
14. Лист Міністерства фінансів України від 29.07.03 р. № 04230-04108 «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності». URL: <https://law.dt-kt.com/lyst-ministerstva-finansiv-ukrayiny/> (дата звернення: 13.12.19).
15. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені Наказом МОН України 27.06.2013 № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru> (дата звернення: 13.12.19).
16. Шкіря Н.Л., Залізняк Н.В. Нові підходи до визначення та розподілу суттєвості в аудиті. URL: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/7_96369.doc.htm.
17. Баранова А.О., Наумова Т.А., Кашперська А.І. Аудит: навчальний посібник. Х.: ХДУХТ, 2017. 246 с.

References:

1. Pozhuyev V.I. (2010) Formuvannya kontseptsii derzhavnoi informatsiyi polityky v umovakh globalizatsiyi [Formation of the concept of state information policy in the conditions of globalization]. *Humanities Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, Vol. 43, pp. 4–12.
2. Budko O.V. (2014) Metody otsinky yakosti oblikovoyi informatsiyi [Methods for assessing the quality of accounting information], *Ekonomika ta derzhava*, No. 3, pp. 54–57.
3. Grynyova V.M. (2011) Rol informatsiynogo resursu v systemi produktyvnykh syl pidpryyemstva [The role of information resource in the system of productive forces of the enterprise], *Naukovi pratsi Donetskogo natsionalnogo tekhnichnogo universytetu*, Vol. 39–1, pp. 79–82.
4. Ivashchenko K.O. (2013) Oblikovyy informatsiynyj resurs subjektiv vodogospodarskogo kompleksu [The accounting information resource of the subjects of the water management complex], *Naukovi zapusky*, Vol. 22, pp. 106–109.
5. Adams R. (1995) Osnovy audita: per. s angl. [Fundamentals of audit: transl. from English]. M.: Audit.
6. Alvin A. Arens, Randal J. Elder, Mark S. Beasley, Chris E. Hogan (2016, Hardcover). *Auditing and Assurance Services*. Hardcover, 880 p.
7. Bezverkhiiy K.V. (2014) Kontseptsiya sushchestvennosti v bukhgalterskom uchete: opyt Ukrainy [The concept of materiality in accounting: the experience of Ukraine]. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchot [International Accounting]*, No. 42(336), pp. 36–44.
8. Dudkevich O.V. (2011) O primeneniye poroga sushchestvennosti v bukhgalterskom uchete: opyt Ukrainy [On the application of the materiality threshold in financial statements]. *Accounting and finance in the agricultural sector*, No. 2, pp. 25–27.
9. Kovach S.I. (2014) Kontseptsiya sushchestvennosti v uchete i otchetnosti [The concept of materiality in accounting and reporting]. *Business Inform*, No. 6, pp. 284–288.
10. Tytarenko G.B. (2013) Sutytevist v audyti v kontseptsii vyznachennya vartosti innovatsiynykh proektiv [Significance in auditing in the concept of determining the value of an innovative project], *Bukhgalterskiy oblik, analiz i audit: problem teorii, metodologiyi, organizatsiyi: zbirnyk naukovykh prats*, K.: PP 'Ruta', pp. 208–215.
11. Redko O.Y., Kulagin O.A., Redko K.O. (2010) Sutytevist v praktytsi profesiyного audytu: prakt. posib. [Significance in the practice of professional audit: Pract. tool]. K.: DP 'Informatsiyno-analitychne agentstvo'.
12. Proskurina N.M. (2010) Otsinka sutytevesti pomylok v konteksti mizhnarodnykh standartiv audytu, nadannya vpevnenosti ta etyki [Significance of errors in the context of international auditing standards, assurance and ethics]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_17/Proskurina.pdf
13. Shakhvorostov A. (2011) Glavney vsego. Sushchestvennost po MSA 320: chto, kak i zachem [The most important thing. ISA 320 Materiality: What, How, and Why], *Auditor Ukrainy*, No. 6 (189), p. 36.
14. Lyst Ministerstva finansiv vid 29.07.03 r. No. 04230-04108 'Pro sutytevist u bukhgalterskomu obliku i zvitnosti'. Available at: <https://law.dt-kt.com/lyst-ministerstva-finansiv-ukrayiny/> (accessed on Dec. 13, 2019).

15. Metodychni rekomendatsiyi shchodo oblikovoyi polityky pidpryyemstva, zatverdzeni Nakazom MON Ukrainy 27.06.2013 No. 635. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru> (accessed on Dec. 13, 2019).
16. Shkiryа N.L., Zaliznyak N.V. (2011) Novi pidkhody do vyznachennya ta rozpodilu suttyevosti v audyti [New approaches to determining and distributing materiality in auditing]. Available at: http://www.rusnauka.com / 30_NIEK_2011/ Economics/7_96369.doc.htm
17. Baranova A.O., Naumova T.A., Kashperska A.I. (2017) [Audit: navchalnyy posibnyk Audit: a textbook]. Kh.: KHDUKHT, 246 p.